

Bu çalışmada Türkiye'de son dönemde gelişmekte olan gıda hareketinin asli kurucu öznesi olan gıda inisiyatifleri, yurttaşlık temelli bir faaliyet olarak ele alınmaktadır. Çiftçi sendikaları, tarımsal kalkınma kooperatifleri, kolektif çiftlikler, gıda toplulukları, tüketim kooperatifleri gibi çeşitli biçimlerde mevcut olan bu oluşumların, gıda hareketinin hem söylem; hem de etkinlik düzeyinde merkezinde yer almanın yanında, oluşturdukları demokratik ve katılımcı ortam, kolektif siyaset yapma zemini ve dayandıkları toplumsal kesimler itibarıyla yurttaşlık siyasetinin bir formu oldukları ileri sürülecektir. Yurttaşlık siyasetinin temel bileşenleri tartışılarak, gıda inisiyatiflerinin demokratik yurttaşlık bağlamında nasıl bir performans gösterdikleri ve parçalanmamış komünite oluşumundaki rolleri ele alınmaktadır. Demokratik yurttaşlık bağlamında, gıda inisiyatiflerinin maddi temellerinin tartışılması sonrasında, gıda hareketinin önündeki bir takım kısıtlar ve imkanlar da tartışmaya açılacaktır.

Anahtar sözcükler: Demokratik yurttaşlık, komünite, gıda inisiyatifleri, gıda krizi, gıda egemenliği

Umur Kocagöz*

Meltem
İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi
No. 8, Kış 2020, 6-30, DOI 10.32325/iaad.2020.15

* Erasmus-Rotterdam Üniversitesi, Uluslararası Sosyal Çalışmalar Enstitüsü, Politik-Ekoloji Programı, Doktora Öğrencisi.Orcid: 0000-0003-3532-8957

Food Initiatives As a Form of Democratic Citizenship

In this study, the food initiatives that are growing and spreading in current Turkey will be examined as citizen-based initiatives. Farmers' unions, agricultural cooperatives, collective farms, food communities, consumer cooperatives are examples of such food initiatives, which are at the center of grassroots food movement with their discourses and activities. The form of politics that these initiatives offer can be conceptualized as politics of citizenship, based on democratic, participatory and collective decision processes. By discussing the basics of politics of citizenship, the performance of food initiatives and their function in making an undivided community will be examined. At the end, by examining the material conditions of food initiatives within the democratic citizenship context, the potentials and limits of the future food movement will be discussed.

Keywords: Democratic citizenship, community, food initiatives, food crisis, food sovereignty

Giriş

İzmir'in Bornova ilçesindeki işyerinden çıkıp, Konak'taki evine gitmekte olan birini düşünelim. Bu kişi, evine varmadan önce her ayın belirli bir günü düzenlenen gıda topluluğu buluşmasına katılıyor. Daha önce sipariş vermiş olduğu yedi kalem gıda ürününü yanında getirdiği bez çantaya yerleştirirken, iki hafta önce Kemalpaşa'da tanıştığı ve bahçesini ziyaret ettiği bir çiftçiden bahsediyor topluluğun diğer üyelerine. Bu çiftçinin zehirsiz ürettiği kirazlar, gıda topluluğunun bir sonraki siparişinde yer alabilir. Topluluğun koordinasyonunda yer alan ve "üretici sorumluluğu" üstlenen kişilere, bez çantasını doldururken yaptığı bu aktarım, topluluk için yeni bir üretici anlamına gelebilir. Muhtemelen, bir sonraki toplantıda bu konu ele alınacak, çiftçinin bahçesine bir ziyaret düzenlenecek ve yerinde gözlem yapılacak. Gıda topluluğunun *türeticileri*² ile çiftçi arasında yapılacak bilgi alışverişi sonrasında, türeticiler demokratik bir şekilde bu üreticiden kiraz alıp almamaya karar verecekler. Eğer ki oy birliği sağlanırsa, *konsensüs* yoluyla karar verilmiş olacak ve türeticiler böylece ne yiyeceklerini belirleyecekler. Birçok detayı ve arkada yatan büyük emek sürecini atlamış olsak da, bir gıda topluluğu hemen hemen böyle çalışıyor.

Hikaye şöyle de olabilirdi: Karataş'taki işinden çıkıp Asansör'e binerek evine dönecek olan bir kişi, önce Karataş'ta bulunan bir kooperatif dükkanına uğrayıp bildiği ve güvendiği

¹ Bu çalışma, 15-16 Kasım 2019 tarihlerinde İzmir Akdeniz Akademisi'nin düzenlediği Toplumsal Sorunlar için Yeni Arayışlar Sempozyumu kapsamında yaptığım sunum temel alınarak hazırlanmıştır. Çalışmayı değerli öneri ve katkılarıyla zenginleştirdikleri için Fatih Özden'e ve Gökçe Yeniev'e, ayrıca önerileriyle makaleye derinlik ve bütünlük kazandırdıkları için yazının hakemlerine çok teşekkür ederim.

² Türetici ifadesi, gıda hareketi içerisinde tüketiciler ile üreticilerin yaptığı bir takım hususları bir arada yapan, gıda aktivisti kişileri ifade etmek için kullanılmaktadır.

ürünleri tedarik eden bu kooperatiften alışverişini yapacak ve öylece evine gidecekti. Bu dükkanda, ekmekten zeytinyağına, zaman zaman gelen kuru meyvelere kadar çeşitli ürünleri satın alabilecekti. Bir yılı aşkın süredir çalışmalarına devam eden bu kooperatiften alışveriş yaparken, kâr amacı gütmeme ilkesine bağlı olarak, bir güven ilişkisi geliştirebilecekti.

İzmir'in kırsalına gidelim. Karaburun'da zeytin üreten bir kolektif, zeytin hasadını kendi ağlarını mobilize ederek imece yöntemiyle yapıyor. Hasat sürecinde keyifli bir çalışma ortamı olmasının yanında, Türkiye'nin gıda politikaları, tarımsal üretimin zorlukları ve yeni çiftçilik üzerine konuşuluyor. Hasat edilen zeytinlerin bir kısmı hızlıca sıkıma giderken, denizden gelen rüzgarla tuzlanan diğerleri, cam kavanozlarda satışa sunuluyor. Bu ürünleri söz gelimi İstanbul'daki bir gıda topluluğu tüketicisi satın alabiliyor. Alımı yapan bu kişinin hasatta yer almış olma ihtimali ise baki.

Karaburun'dan Urla'ya geçelim. Enginar hasatını yapan bir tarımsal kalkınma kooperatifi, ürünlerinin bir kısmını yerel yönetim yardımıyla ihtiyaç sahiplerine ulaştırırken, bir kısmını ise kendisi erişteye çevirerek kooperatifin dükkanında satıyor. Kalan erişteyi İzmir, İstanbul ve Ankara'da yer alan gıda toplulukları ve tüketim kooperatiflerine gönderiyor. Ayrıca, yerel yönetimin desteğiyle, her hafta kent merkezinde açılan üretici pazarına ürünlerini götürerek ürünleri doğrudan satma fırsatı buluyor.

İzmir'le sınırlı tuttuğum bu hikayelerin hepsi gerçek deneyimlere dayanıyor ve bu deneyimlerin sayısı günümüz Türkiye'sinde, bir çok şehirde giderek artmakta. Bu deneyimlerde yurttaşlar, üretim, işleme ve tüketim süreçlerinin merkezinde yer alıyor, süreçlere (göreceli olarak) kendileri karar veriyorlar. Kendi ihtiyaçları için bizzat kendilerinin harekete geçtikleri (inisiyatif aldıkları) bu türden gıda oluşumlarını, bu çalışma boyunca genel olarak *gıda inisiyatifleri* olarak adlandıracam. Gıda inisiyatifleri, yukarıda örneklere çalıştığım üzere (enformel) gıda toplulukları, tüketim kooperatifleri ve tarımsal kalkınma kooperatifleri gibi, farklı çeşitlerde, birbirine benzeyen veya farklılaşan oluşumlardır. Bu oluşumları isimlendirme konusunda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu çalışmada esas alınan yaklaşım, *alternatif gıda inisiyatifleri* kavramsallaştırılmasına dayanmaktadır.³ Ayrıca, *alternatif tarımsal gıda inisiyatifleri*⁴, *gıda müşterekleri*⁵ ve *ekolojik gıda inisiyatifleri*⁶ yaklaşımları, çalışmanın içerisinde yer aldığı literatür bağlamında Türkiye'deki oluşumları çözümlenmede kullanılagelen başlıca yaklaşımlar olarak tarif edilebilir. Çalışmanın kavramsal çerçevesinde bu oluşumları *gıda inisiyatifi* olarak ifade etmekteki temel amaç, bu oluşumları değerlendirirken gıda konusunda inisiyatif geliştirmiş olmalarıyla ilişkili olarak bir *yurttaşlık pratiği* sergilemeleriyle köprü kurmak ve bu köprüyü başka niteliklerden ziyade "yurttaş temelli inisiyatifleşme" süreci olarak kavramaya odaklanmaktır. Başka bir deyişle, yurttaşların bizzat inisiyatif geliştirerek öznesi oldukları bu oluşumların çeşitliliklerini korumak ve eylemin kendisini ön plana çıkarmak amacıyla *inisiyatif* terimini

³ Caner Murat Doğançayır ve Umut Kocagöz, "Mekanda Adalet ve Gıda," *beyond.istanbul*, sayı: 3 (2018): 5-7; Zeynep Kadirbeyoğlu ve Nazlı Konya, "Alternative Food Initiatives in Turkey," *Neoliberal Turkey and its Discontents: Economic Policy and the Environment under Erdogan* içinde, haz. Fikret Adaman, Bengi Akbulut, ve Murat Arsel (London: I. B. Tauris, 2017): 207-30.

⁴ Emel Karakaya, "Agro Food System transitions? Exploring Alternative Agro Food Initiatives in İzmir, Turkey" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2016).

⁵ Umut Kocagöz, "Gıdanın Müşterekler Siyaseti," *Müşterekler* (Blog), 3 Aralık, 2018, <https://mustereker.sehak.org/2018/12/03/gidanin-mustereker-siyaseti-umut-kocagoz/>.

⁶ İrem Soysal Al, "The Promising Momentum and Collective Practices of the Recently Expanding Network of Consumer-Led Ecological Food Initiatives in Turkey," *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 40, sayı:1 (2020): 129-62.

tercih ediyorum. İnisiyatif, hem yapılan eyleme gönderme yapmakta (inisiyatif almak), hem de bu eylemi, örneğin topluluk, platform, girişim vb. türde çağrışımardan uzak tutmaktadır. Böylece, herhangi bir özniteliğe gönderme yapmadan, bu oluşumların bir yurttaşlık pratiği olduğunu tartışmak mümkün hale gelmektedir. Zira, bahsi geçen inisiyatifleri ele alırken, bizzat “sıradan” –herhangi bir özniteliğe, kimliğe, sığata gönderme yapmadan– yurttaşların bu oluşumlarda ne ölçüde faal olduklarını ve inisiyatif gösterdiklerini temel kriter olarak ele alma önerisi, bu çalışmanın temel amaçlarından birisidir. Son olarak, bu çalışma kapsamlı bir saha araştırmasına dayanmaktan ziyade, kendi katılımcısı olduğum süreçlerin bir değerlendirilmesi olarak düşünülebilir.⁷

Yeni Bir Toplumsallaşma Arayışı

Beslenmek, yaşama devam etmek için elzem olduğuna göre, gıda herkesin temel ihtiyacı olarak tanımlanabilir. 2007-2008 yılında yaşanan büyük gıda krizinden beri Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Örgütü'nün (FAO) gıda güvencesi ve gıda güvenliği⁸ hususlarına özel bir önem atfettiğini biliyoruz. Öyleyse, yurttaşlar kendi inisiyatifleri olarak gıda toplulukları, tüketim kooperatifleri, Topluluk Destekli Tarım ağları (TDT), kolektif mutfaklar veya başka türde gıda inisiyatiflerini neden oluşturuyorlar? Yurttaşların oluşturdukları bu inisiyatifler demokratik katılım bağlamında bize ne söylemekteler?

Türkiye'de tarımın neoliberalleşmesi süreci, eskiden kamunun denetimi ve sorumluluğunun yoğun olduğu gıda sisteminde ciddi bir dönüşüm yaratmıştır.⁹ Eskiden kamu tarafından desteklenen kooperatifler ve üretici birliklerinin, Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) ve bunlara bağlı kurumsallaşmaların gıda tedariki ve gıda güvenliği konusunda etkin bir rol oynadığını, ancak özellikle 2001 yılında uygulanmaya başlanan *Tarımsal Reform Uygulama Projesi* ile birlikte kamunun gıda sistemindeki rolünün ciddi bir dönüşüm yaşadığını ifade edebiliriz.¹⁰ Böylece, Keyder ve Yenal'ın *süpermarketleşme*¹¹ olarak adlandırdıkları süreç ciddi bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır. Süpermarketleşme, gıda üretim, işleme, dağıtım ve tüketim süreçlerinde süpermarket olgusunun egemen hale geldiğini ifade eder. Böylece, şirketlerin kâr mantığı ve kontrolüne dayanan şirket tarım rejimi (*corporate food regime*) kamusal gıda politikalarının yerini almıştır.¹²

⁷ 2013 yılından beri İstanbul'daki çeşitli gıda inisiyatifleri içerisinde yer aldım, ayrıca başta İstanbul ve İzmir olmak üzere, çeşitli kentlerdeki gıda inisiyatiflerini gözleme şansını buldum. Burada, bu süreci “katılımcı-gözlem” yerine “öz-deneyim üzerine düşünme” olarak ele almamın sebebi, deneyimin herhangi bir aşamasında bu inisiyatiflere gözlemek amaçlı katılmaktan ziyade, kendi katılımımı bir gözlem pratiğine dönüştürmüş olmamdan kaynaklanıyor.

⁸ Bu iki kavram için bkz. Bülent Şık, “Gıda Güvenliği, Gıda Güvencesi ve Gıda Egemenliği Kavramları Üzerine,” *Bianet*, Erişim Tarihi: 15 Ekim, 2020, <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/197364-gida-guvenligi-gida-guvencesi-ve-gida-egemenligi-kavramlari-uzerine>; Umut Kocagöz, “Gıda ve Sağlık İlişkisinde Birbirine Bağlı Üç Kavram: Gıda Güvenliği, Gıda Güvencesi ve Gıda Egemenliği,” *Toplum ve Hekim* 34, sayı: 4 (Temmuz-Ağustos 2019): 251-6.

⁹ Bkz. Çağlar Keyder ve Zafer Yenal, *Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013); Zülküf Aydın, *Çağdaş Tarım Sorunu* (İstanbul: İmge Kitabevi, 2017).

¹⁰ Huricihan İslamoğlu, “The Politics of Agricultural Production in Turkey,” *Neoliberal Turkey and its Discontents: Economic Policy and the Environment under Erdogan* içinde, haz. Fikret Adaman, Bengi Akbulut, ve Murat Arsel (London: I.B. Tauris, 2017): 75-102.

¹¹ Keyder ve Yenal, *Bildiğimiz Tarımın Sonu*.

¹² Philip McMichael, “Global Development and The Corporate Food Regime,” *Research in Rural Sociology and Development* içinde, cilt 11, *New Directions in the Sociology of Global Development*, haz. Frederick H. Buttel ve Philip McMichael (Bingley: Emerald Group Publishing, 2005): 265-99.

Bu sürecin en temel sonuçlarından bir tanesi, yurttaşların gıda üretim ve tüketim süreçlerinde *güven* hususunda yaşadıkları sorundur. Niteliksiz gıda üretimi, tağşiş, ve pahalılık gibi sorunlar, şirket gıda rejiminin şirketleri destekleyici ve kamusal gıda hakkını zedeleyici yönlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.¹³ Kamu, bu süreçte gıda güvenliği ve gıda güvencesini sağlayıcı bir rol üstlenmeyi bırakmış, bunun yerine piyasanın işlemlerini şirketler lehine sağlayıcı ve rekabet koşullarını yerine getirici bir rol üstlenmiştir. Buna bağlı olarak, gıda sağlamak popülist bir araç olarak yardımseverliğin bir koluna dönüşmüştür. Yoksul ve yoksullaşmakta olan kesimlerin oylarını alsa da, kamu rolünü üstlenen hükümetlerin bu kesimlerin temel ihtiyaç ve taleplerini karşılamaktan vazgeçtiği söylenebilir. Bu süreçlerle paralel şekilde, ekolojik tahribatın özellikle kırsal alanda artması, buna karşı gelişen ekolojik yurttaşlık bilinci ve direnişler, ayrıca kentte yaşayan kesimlerin ekolojik farkındalıklarının oluşması ve gelişmesi süreçleri, 2000'lerin başı itibarıyla yükselen ve güçlenen politik süreçler olarak değerlendirilebilir.¹⁴

Neoliberalleşme süreçleriyle birlikte *halkın çözülmesi*¹⁵ ve bireysel insan-sermaye olgusu temelinde neoliberal özelliğin inşa edilmesi, toplumsalın parçalanması ve yurttaşlığın mümkün olma koşullarının ortadan kalkması anlamına gelmekteydi. Yurttaşlığın ortadan kalkması, nihai olarak insanı sermayeleştiren, devleti şirketleştiren ve yurttaşı müşteriye dönüştüren bir süreci doğurmaktaydı. Her müşterinin sermayesi oranında güce sahip olduğu bu yeni yaşantıda bireyin kendi somut koşullarına somut çözümler bulmak amacıyla kolektifleşmesi, kendi sorunlarını kolektifleştirerek toplumsal çözümlere yönelmesi, yeni bir *yurttaşlık* olgusunun ortaya çıktığı anlamına gelmektedir. Paulo Freire'nin, kendi somut koşullarının farkına varıp özgürleşme süreçlerine giren ezilenleri tanımladığı pedagojiye referansla söylersek¹⁶, yurttaşlar böylece kendi öznel süreçlerini kurarak, kendi özgürleşme ve *yurttaşlaşma* süreçlerini inşa etmektedirler.

Tam bu noktada, içinde yaşadığımız neoliberal dünyanın yurttaşlığı imkânsız kılan koşullarında, bu tür inisiyatiflerin yurttaşlığı inşa etmelerinin bir *süreç* olarak ele alınması gerektiğini söyleyebiliriz. Elbette, burada özel olarak değinilmesi gereken husus, yurttaşlaşmanın imkânsızlaşması karşısında önerilen başka cevapların da var olduğu. Neoliberal dünya, müşterileşme sürecini teşvik ederken, mevcut sosyal örüntülerin de bu koşullar altında var olabilesinin koşullarını yaratır. Bireysel veya kolektif var olma koşulları, piyasa içerisindeki anlam ve değerleri üzerinden var olur. Böylece, eskinin topluluk, cemaat, cemiyet, parti ve örgütlenme formlarını, bir kimliksel-cemaatsel şirkete dönüştürür. Eski örüntüler, kendi suretlerinden yeni yaşam formları üretmek zorunda bırakılır. Bu koşullarda, ilkel çağlardan beri süregelen topluluk-cemaat fikri, modern zamanların korporatizmi ile çatışma gösterir ve çözülen toplumsal ilişkilere bu ikisinden feyz alan yeni türde yanıtlar aranır. Son dönemin en uçta radikal ilkelciliği anımsatan *toplulukları* ile güçlü-otorite figürüne dayanan *merkeziyetçi devlet yapılarına* duyulan özlemlerin bu türden arayışların bir sonucu olduğu söylenebilir. Bir yanda, kendine yeterlilik ve sürdürülebilirlik eksenlerinde oluşan topluluk kurgusu, toplumsalı adeta dışlayan ve merkezsiz olma tahayyülünde iken kendini bir merkez olarak kurma hatasına düşmektedir. Diğer yanda, merkezi yapıya bağlı çözüm önerileri ve belirlemeleriyle, örülü otoriter ve

¹³ Bkz. Orkun Doğan, "Gıdada Tağşişin Tarihi ve Politik Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme," *Toplum ve Hekim* 34, sayı: 4 (Temmuz-Ağustos 2019): 273- 88.

¹⁴ Fikret Adaman, Murat Arsel, ve Bengi Akbulut, *Neoliberal Turkey and its Discontents: Economic Policy and the Environment under Erdogan'a giriş* (London: I. B. Tauris, 2017), 1-17.

¹⁵ Wendy Brown, *Halkın Çözülüşü: Neoliberalizmin Sinsi Devrimi*, çev. Barış Engin Aksoy (İstanbul: Metis Yayınları, 2018).

¹⁶ Paulo Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, çev. Dilek Hattatoğlu ve Erol Özbek (İstanbul: Ayrıntı Yayınları 1991).

korporatist rejimler, demokratik kanalların kapanmasını temsil etmektedir. Ancak, bu iki olgununda günümüz toplumsallık krizine herkes için / müşterek bir yanıt vermekte başarılı olmadıkları açıktır.¹⁷

Günümüzün yurttaşlık inşası süreci, yeni bir toplumsallık arayışı olarak değerlendirilmeli ve onun niteliklerini taşımalı. Bu nitelikler arasında, herkes için/müşterek bir çıkara sahip olmak, sorunların çözümünde inisiyatiflerin karar verme süreçlerinin merkezinde yer alması, yurttaşlar arasında hiyerarşik olmayan ilişkiler kurulması, doğrudan ve katılımcı süreçlerin teşvik edilmesi ön plana çıkmaktadır. Böylesi bir süreç, yeni bir demokrasi arayışına da temel teşkil edecektir.

Demokratik Yurttaşlık

Yurttaşlık, en geniş anlamıyla, “cumhuriyetin iştirakçileri” olarak düşünülebilir. Bu türden bir kategorilendirme, mevcut yurttaşın din, dil, ırk, mezhep, cinsiyet vb. türden aidiyetlerini bir üst düzlemde *nötrleştirerek*, bunları yurttaş olmanın bir referansı olmaktan çıkarır. Dolayısıyla, farklı türde aidiyetleri, bu aidiyetler tarafından oluşturulmuş olan toplulukları bir buluşma düzlemi olmaktan çıkararak arkaikleştirir. Yani, politikanın başladığı ve gerçekleştiği meca, bu aidiyetlerin parçalanmış olduğu, her aidiyetin kendi topluluğunun kısmi/parçalı çıkarlarını temsil ve ifade ettiği düzlemden çıkarak, ortak bir komünite¹⁸ tahayyül etmenin, keşfetmenin ve kurmanın yeni bir zeminine kavuşur. Bu anlamıyla *parçalanmamış komünite*, seçilmiş ölçekte yurttaşlık temelli siyasetin temel kurucu perspektifi olarak ele alınabilir.

Bu noktada ölçek hususu önemlidir. Komüniteler, gerek mekansal aidiyetler temelinde (mahalle, semt, köy, ilçe, kent) gerek cinsiyet kimlikleri, ulus kimlikleri, dini kimlikler ve hatta günümüzde siyasal kimlikler etrafında, bölünmüşlerdir. Bunların her biri, birer ölçek olarak ele alınarak uygulanabilir. Ayrıca, her biri, diğerleri tarafından iç içe geçmek suretiyle bütünlenir. Yani, temel referans kimliği bir ulus olan verili bir komünite, aynı zamanda mekansallık, cinsiyet kimlikleri ve dini kimlikler tarafından bölünmüş ve kümelenmiş olabilir. Bu komünitelerin kurucu bir takım unsurları, onları anarken referans verdiğimiz “değerler” olurlar. Bazı komüniteler mekansal, bazıları ulusal, bazıları ise cinsiyet kimlikleri tarafından anılır ve referans verilir.

Ancak elbette “toplum”, bu komüniteleri içeren ve aşan bir bütünsellik tahayyülüdür. Dolayısıyla, parçalanmamış komünite, kurucu bir tahayyül olarak ele alınmalı, bu kurucu tahayyül etrafında bir politika stratejisi izlenmelidir. Ayrıca, toplumda bu farklı komünitelerin birbirleriyle uyuşan ve uzlaşan yaşamlar sürdürdüğünü söylemek mümkün değildir. Parçalanmış ve çatışan komünitelerin, bir arada yaşam süreçlerini nasıl inşa edecekleri, günümüz parçalı dünyasının en temel sorularından birini oluşturmaktadır.

¹⁷ Müşterek ifadesi için bkz. Bengi Akbulut, Fikret Adaman, ve Umut Kocagöz, haz., *Herkesin Herkes İçin- Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji* (İstanbul: Metis Yayınları, 2017); Eylem Akçay ve Umut Kocagöz, “Bir siyaset rasyonallitesi olarak müşterekleştirme,” *Felsefelog* 68 (2018): 31-41; M. Hardt ve A. Negri, *Meclis*, çev. Akın Emre Pilgür (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019).

¹⁸ Komünite ifadesine burada bir parantez açmak gerekir. İngilizce’de community olarak karşılanan bu ifadenin Türkçeye yaygın bir şekilde topluluk veya cemaat olarak çevrildiğini ve bunların da çoğunlukla bir bütünü parçalanmış unsurlarına tekabül ettiklerini söyleyebiliriz. İlhan Tekeli’nin kullandığı haliyle komünite ifadesiyse, topluluk/cemaat tipindeki gruplaşmalardan farklı olarak, bu grupların ortaklıklarını kavramak suretiyle, farklı bir ontoloji önermektedir. Kavrama dair geniş bir tartışma için bkz. İlhan Tekeli, “Parçalanmamış Komünite Oluşturmak,” röportajı yapan Umut Kocagöz, *Yeniden Akdeniz Bülteni Komünite Özel Sayısı* (Eylül 2020): 5-12.

Demokratik yurttaşlık bu bağlamda, hâlihazırda verili bir siyasal alanın kullanımı üzerinden değil, yeni bir siyasal alanın inşası üzerinden anlaşılabilir. Parçalanmamış komünite, mevcut parçalanmışlıklar veri alınarak inşa edilemez; bu parçalanma düzlemlerinden farklı bir ontoloji üzerinden inşa edilebilir. Bu ontolojinin mevcut parçalanma düzlemlerine nötr bir bakış açısı çizeceğini söyleyebiliriz. Başka bir terminoloji kullanacak olursak, parçalanmamış komünite, mevcut komünite *temsillerinin* dışında düşünülme gerektirmektedir. Yurttaşlık, dolayısıyla mevcut ontolojik bağlardan ve sosyolojik örüntülerden farklı olarak, komünite ifadesini başka bir ontolojide düşünebilmeyi mümkün kılar. Böyle bir ontoloji, çeşitli türde tümellerin, tümleyicilerin ve homojenliklerin varsayımı üzerinden temellenen *metodolojik bireysellikliği* kullanmaz; bunun sebebi, metodolojik bireysellikliğin birey-toplum ikiliği üzerinden temellenmesidir.¹⁹ Böyle bir ontolojik zemin kullanılacak olsaydı, yurttaşlık siyaseti post-modern siyasi kimliklerin yeni bir tezahürü olarak ele alınacak ve bir tür kimliksel aidiyet olarak kurgulanacaktı. Halbuki, parçalanmamış komünite düşüncesinden temellenen yurttaşlık siyasetinin sahnesi başka bir ontoloji olarak *tekilliktir*.²⁰

Tekillik, Hardt ve Negri'nin ifade ettiği üzere çokluk düzlemidir.²¹ Parçalanmamış komünite, birçok parçalı aidiyetin bir arada olabilmesi anlamına gelir. Toplumsallık içerisinde var olan tekil bireyler, bir takım tümelleşmiş kimliksel aidiyetleri taşımakta, bu aidiyetler içerisinde kendi varlıklarını olumlamakta, toplum içerisinde anlam ve mana üretim süreçlerine dahil olmakta, yahut toplumsal ilişkileri içerisindeki konumlarına bağlı olarak bu aidiyetleri kurulmakta, icra edilmekte ve dönüşmektedir. Başka bir ifadeyle, bu çokluk düzleminde, komünite dünyası aktüelize olmaktadır. O halde, *yurttaşlık siyaseti*, bahsi geçen bir çok kimliksel, arkaik, yahut maddi olarak kurulan veya atfedilen bu aidiyetlerin *dışında*, bir takım *ilişkisellikler* içerisinde pozitif olarak öne çıkarılacak, tercih edilecek, belki direnme sürecinde geliştirilecek siyasal alanların açılması, çoğaltılması ve yaygınlaşmasına bağlı olarak düşünülebilir.

Yurttaşlık siyaseti ile en genel anlamda sınıf siyasetinin ilişkisine dair burada bir parantez açmak gerekir. Sınıf siyaseti bağlamında, klasik “kendinde sınıf / kendi için sınıf” ayrımını işlevli bir şekilde kullanmak kaydıyla, sınıfın *sosyolojik analizi* üzerinden gidelim. Bir kişinin üretim ilişkileri içerisindeki pozisyonu, yani, maddi koşullarına bağlı olarak sınıfsal haritalamadaki konumunu tayin etmek ve ona bu açıdan “kendi için sınıf” değeri atfetmek, ona otomatik olarak bu maddi koşullarla uzlaşmayan –antagonist– bir siyasetin icracısı olma özelliği kazandırmaktadır. “Kendi için sınıf” kavramsallaştırması da tam olarak bu özelliği açmayı hedeflediğinden, aslında burada sınıfın sosyolojik çözümlemesinden politik çözümlemesine bir geçiş yapma imkanı belirir.²² Bu imkan, yani sınıfın politik analizi, farklı sınıfsal suretlerin inşa ettikleri politik öznelliklerin kavranması anlamına gelir. Toplumsal sınıfların siyaset sahnesine çıkışlarını dolaysız bir “sınıf siyaseti” örgüsü içerisinde okumayacaksak (ve zaten bu durum her geçen gün dolayımın ve sınıfsal *farklılaşmanın*²³ çok daha karmaşık hale geldiği bir gezegende

19 Bkz. Umut Kocagöz, “Rationality of the Politics of Commons” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015).

20 Tekillik için bkz. Giorgio Agamben, *Gelmekte Olan Ortaklık*, çev. Betül Parlak (İstanbul: MonoKL Yayınevi, 2012); Jean-Luc Nancy, *Ezersiz Ortaklık*, çev. Devrim Çetinkasap (İstanbul: MonoKL Yayınevi, 2020).

21 M. Hardt ve A. Negri, *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, çev. Barış Yıldırım (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004).

22 İki sınıf analizi için bkz. Henry Bernstein, *Tarimsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri*, çev. Oya Köymen (İstanbul: Yordam Kitap, 2010).

23 V. İ. Lenin, *Rusya’da Kapitalizmin Gelişmesi*, çev. Seyhan Erdoğan (Ankara: Sol Yayınları, 1975).

yaşadığımız gerçekliğini bize ifade edecek ise), bu politik görünümü –tıpkı “yurttaşlık siyaseti” soyutlamasında olduğu gibi– kendi için sınıfın politik özneliğinin belirlediği momentler olarak okumak durumundayız. Böylece, yurttaşlık siyaseti, esas olarak kendi için sınıfın, kendi maddi koşullarından hareket etmek suretiyle, bu koşulları kökten değiştirmek (devrim) yahut bir takım düzenlemelerle iyileştirmek için (reform) geliştirdikleri öznellik süreçlerinin inşa ettiği kamusal mekansallığa atfen düşünülmelidir. Bu olgu, sınıf siyasetini parçalanmamış komünite düşüncesiyle bağlantılayabilir.

Yurttaşlık temelli böyle bir siyasetin demokratik olması mecburidir, zira farklı aidiyetlerin katılım ve ifadelerini eşit ve adil bir şekilde tanımlamak, asli ve kurucu unsurdur. Ayrıca, buradaki katılımcılık zorunlu olarak tekillik düzleminde ele alınır. Kişiler gerek kendini gerekse bir grubu temsil etmek suretiyle bir araya gelsinler, bir araya gelinen oluşumun içerdiği parçalılıklarda, bireysel veya grupsal sayının bir önemi yoktur; önemli olan, burada tekilliklerin katılım ve temsil açısından ne ölçüde demokratik bir zemini paylaştıklarıdır. Dolayısıyla, demokratik yurttaşlık temeli zorunlu olarak katılımcı bir demokrasiyi, eşit ve adil *ifadeyi* tanımlamak mecburiyetindedir.

Gıda inisiyatifleri, gezegensel ölçekte yaşanan gıda krizi ve otoriterleşme karşısında, tam da gıda krizine bir çözüm önermek ve otoriterleşmenin yarattığı toplumsal tahribat karşısında demokratik yurttaşlığı savunmak için bir imkân yaratmaktadır. En başta hikayelediğimiz gıda inisiyatifleri deneyimlerinin temel özellikleri arasında karşımıza çıkan inisiyatifleşme, bilgi üretimi, doğrudan ve katılımcı örgütlenme ile yeni bir toplumsallaşma inşa etme olguları, bu açıdan demokratik yurttaşlaşma özellikleri taşımaktadır.

Gıda inisiyatifleri, öncelikle yurttaşların kendi sorunlarını tanımlama ve ortaya koyma sürecinin örgütlenme biçimidir. Böylece, bilgi üretim ve tanımlama süreci merkezine yurttaşların ihtiyaçlarını koymakta; *doğrudan* ve *katılımcı* yöntemlerle, yurttaşların *gerçek sorunları* çözüm süreçlerinin asli unsuru haline gelmektedir. Yurttaşlar, bilgi olgusunu *yurttaş için bilgi* süreci olarak yeniden örgütlemekte; bilgi üretimi modern teknokratın bilgi yapısı yerine, katılımcı, olumsal ve sürekli üretim süreci olarak yeniden kurulmaktadır. Bu durum yurttaşlığın asli unsuru olarak, yeni yurttaşlaşma sürecinin kurucu unsurlarından biri olarak tanımlanabilir.²⁴ İkinci olarak, yurttaşlar bu süreçte yeni tipte taban örgütlenme biçimlerini ortaya çıkartmaktadır. Korporatist dönemin merkezi örgütlenme biçimleri ve neoliberal şirket örgütlenmelerinin kâr mantığıyla tasarlanmış kurumsallıkları karşısında, yeni tipte, yurttaşlara özgü, modern katılımcılık, dayanışma ve demokrasi temellerinde örgülenen bu örgütlenme biçimleri, çoğunlukla doğrudan, katılımcı ve hiyerarşik olmayan-yatay ilişki pratikleri geliştirmektedir. Son olarak, bu inisiyatiflerin kendi somut sorunlarına kendi özgül yöntemleriyle cevaplar üretmeye çalışmaları, aynı zamanda tahrip olan toplumsal ilişkilerin özgün biçimde üretilmesine vesile olmaktadır. Alternatif gıda tedariki, aynı zamanda alternatif gıda üretim pratiklerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasını da teşvik etmektedir. Böylece, alternatif bilgi, yeni bir yurttaş farkındalığına dönüşmekte, yurttaşların özgüçlenme ve yapabilirliklerini arttırmakta, yeni kamusalılıkları teşvik etmektedir.

²⁴ Bu konuda özneleşme sürecini bir yurttaşlaşma teşebbüsü olarak gören yaklaşım için bkz. Jason Read, “İlkel Birlik: Kapitalizmin Rastlantısal Temeli,” *İlkel Birlik-Sermayenin Kaldırıcı* içinde, haz. Özyay Göztepe (İstanbul: NotaBene Yayınları, 2014), 241-76.

Gıda krizi, farklı sınıfsallıkları, cinsiyetleri, milliyetleri, ırkları farklı şekillerde etkileyen, çok boyutlu ve çok katmanlı bir krizdir. Dolayısıyla, mevcut adaletsizliklerin pekişmesine ve komüniteler arasındaki farkın derinleşmesine sebep olur. Gıda krizi gibi böylesi çok boyutlu, çok katmanlı ve parçalı bir mesele, buna karşı çalışmalar yürüten inisiyatiflerin işaret ettiği üzere, ortak bir sistemik sorundan türemektedir: endüstriyel tarım ve şirket gıda rejimi. Gıda krizi karşısında çalışmalar yürüten yurttaşların, böylece bir ortak karşıt belirlemek suretiyle, ortak bir zeminde bir araya gelebildiklerini söyleyebiliriz. Bu eşitlemenin açtığı alan, “ortak bir soruna karşı ortak çözümler aramak” şeklinde açığa çıkmakta, ortak mücadele yöntemleri, ortak söylemler, ortak politik tutumlar geliştirebilmenin, yurttaşlık siyasetinin inşa edilebileceği düzlemi açmanın imkanını vermektedir.

Türkiye’de gıda krizine karşı gelişen inisiyatifler, sağlıklı, besleyici gıdaya adil bir şekilde ulaşma hedefleri çerçevesinde, çeşitli türde çalışmalar yapmaktalar. Yurttaşlar, neoliberal politikalara bağlı olarak gelişen gıda-tarım sistemindeki dönüşümle birlikte gıda güvenliği konusunda çeşitli endişelere kapılmışlardır. Tarımda kullanılan kimyasal girdilerin yoğunlaşması, tarımsal üretim süreçlerinde kamu kontrolünün yerini şirketlere bırakması, uluslararası serbest ticaret yasalarındaki dönüşümle birlikte küresel gıda tedarikinin gıdaların içeriğini izlenemez hale getirmesi, taklit ve tağşiş ürünlerin piyasada yerini alması gibi olgular, çiftçilerin üretim süreçlerinde endüstriyel tarım yöntemlerine ve tarım şirketlerine bağımlılığını derinleştirirken tüketicilerin ise gerçek gıdaya ucuz bir şekilde ulaşmasını zorlaştırmıştır. Yukarıda andığımız *süpermarketleşme* olgusuyla birlikte, “temiz üretim” ve “gerçek gıda” arayışında olan yurttaşlar, gerek çiftçiler gerek kentli tüketiciler olmak üzere kendi inisiyatiflerini geliştirme ihtiyacı hissetmişlerdir. Dolayısıyla, yurttaşlar kendi yaşadıkları somut sorunlara kendi çözümlerini doğrudan geliştirmek mecburiyetini duymaktadırlar.²⁵

Yaşanılan sorunların muhataplarının kendi çözümlerini arama olguları, bu çözümleri sağlayabilmek için sosyal, iktisadi ve politik güç oluşturma ihtiyaçlarını da beraberinde getirmiştir. Böylece gıda krizi, yurttaşlar nezdinde sosyal, iktisadi ve politik bir kriz boyutu kazanmış, bu boyutlarıyla da yurttaşlık siyasetinin zemini haline gelmiştir. Yurttaşlar, gıda inisiyatifleri ile yaşadıkları *gerçek bir sorunu* açığa çıkarma imkanı bulmakta, ayrıca bu sorunları yerleşik şirket mantığı çerçevesinde değil, kendi geliştirdikleri, ürettikleri, keşfettikleri çıkarlar doğrultusunda formüle etmektedirler. Hal böyle olunca, gıda krizi karşısında günü kurtaran geçici çözümler üretmek yerine, bilimsel bilgiye ve toplumsal ihtiyaçlara dayanan, kâr amacı gütmeyen, katılımcı ve kamusal çözümler üretmenin imkanı açılmaktadır. Gıda inisiyatifleri, sorunu yaşayan yurttaşların bizzat oluşturdukları, katıldıkları ve kendi çözümlerini ürettikleri mecralardır. Çiftçiler, köylü hakları çerçevesinde bir araya gelmekte, tüketiciler sağlıklı gıda tedarik ağları oluşturmakta, kendi kontrol ettikleri dükkanlarda gıda dağıtım süreçlerine kamusal bir nitelik sağlamaktadırlar. Böylece, kendi sorunları karşısında inisiyatif olarak, bir araya gelmektedirler. Herkesi kapsayan, herkesin katılımına ve herkesin yapmasına vesile olan demokratik bir yurttaşlık

²⁵ Ayrıca, bu süreçlerin çeşitli vesilelerle esnek birliktelikler yaratabildiği noktalar da görüyoruz. Örneğin, tarımsal pestisitlerin kullanılması karşısında 2019 yılında başlayan “Zehirsiz Sofralar” kampanyası ile, Ekim 2020’de TBMM’de tartışılması planlanan torba yasayı önlemeye yönelik başlayan “Gıdada Sansüre Hayır / Gıdaya Yönelik İfade Özgürlüğü Kısıtlanamaz” kampanyası, çok farklı kesimlerden yurttaşları bir araya getirebilmeyi başarmıştır.

siyaseti tam da böylesi anda bir imkan olarak belirlemektedir. Bu imkan, demokratik bir program geliştirilmesi, her yurttaşın inisiyatif aldığı, katılım gösterdiği, denetlediği, talep ettiği ve ürettiği bir takım süreçlerin açığa çıkmasına da vesile olmaktadır.²⁶

Kapsam, Sınır, Önündeki Engeller ve Yeni Açılımlar

Türkiye'de gıda inisiyatiflerinin gelişim seyri içerisinde kır temelli örgütlenme pratikleri olarak çiftçi sendikaları ve ekolojik çiftlikler, kent temelli örgütlenme pratikleri olarak gıda toplulukları, tüketim kooperatifleri ve gıda kolektifleri, demokratik yurttaşlık temelli siyasetin temel unsurları olarak ifade edilebilir. Bu inisiyatifler, doğrudan gıda sisteminin tedarik zincirine yönelik, yurttaşların kontrolünü pekiştirici çalışmalar yapmaktadır. Ancak bunun yanında, aslen doğrudan gıda inisiyatifi olarak tanımlanamayacak, yine de gıda hareketinin bileşenleri olarak değerlendirilebilecek çeşitli sivil toplum kuruluşları, meslek odaları, platformlar da yer almaktadır.²⁷

Günümüzde, gıda inisiyatiflerinin temel motivasyonları ve yönelimleri, sağlıklı gıdaya adil erişim çerçevesinde kurulmaktadır. Bu çerçevenin asli taşıyıcıları ise kır ve kent emekçilerinin daha çok orta katmanlarında yer alan yurttaşlardır: beyaz yakalı ofis ve plaza işçileri; medya, yayın vb. iş kollarında çalışan emekçiler; üniversite ve araştırma alanında çalışanlar ve öğrenciler; kentten kıra göçmüş, kırdan yaşam alanı kurmakta olan yeni çiftçiler; dernekler, siyasi partiler ve odalarla ilişkisi olan, örgütlenme kapasitesi gelişkin emekçi kesimler. Dolayısıyla, kır ve kent yoksullarının, emekçi kesimlerin daha alt gelir grubunda bulunan kesimlerinin, güvensizlerin, madunların, mülksüzlerin ve topraksızların kendi gıda inisiyatiflerini oluşturma ve etkinliğe geçme süreçlerinden bahsetmek pek mümkün değil. Bu bağlamda gıda inisiyatifleri daha çok marjinal bir toplumsal kesimi görünümündedir. Gıda krizi derinleştikçe, daha fazla yurttaşın özneleşme sürecine girme potansiyeli öngörülebilir.

Buna rağmen, daha büyük bir aktör kategorisi olarak "gıda hareketinin" 2000'lerin başından itibaren oluşturduğu söylem ve yaptıkları etkinliklerin bir takım yerel yönetim düzeyinde söylemsel ve pratik karşılık bulunduğunu görüyoruz. Bursa'nın Nilüfer ve İzmir'in Foça ve Sefirhisar ilçelerinde yerel yönetimler, tohum takası, köylü pazarı, ekolojik tarım yöntemlerinin teşvik edilmesi ve kooperatifleşme gibi hususlarda çeşitli uygulamalara vesile olmuş, bu uygulamaların ülke ölçeğinde bilinir hale gelmesine, bilgisinin üretilmesine ve yaygınlaşmasına;

26 Bu noktada, Türkiye'deki gıda hareketi içerisinde etki alanı genişlemekte olan *gıda egemenliği* söylemine değinmekte fayda var. Küresel köylü hareketi *La Via Campesina* tarafından geliştirilen gıda egemenliği kavramı, gıdayı üreten, işleyen, toplayan, dağıtan ve kullanan bütün kesimlerin, yani yurttaşların, gıda sisteminin belirleyicisi olmasını savunur. Bu açıdan gıda egemenliği, demokratik yurttaşlık siyasetinin gıda özelinde formüle edilmiş önemli bir açılımı olarak değerlendirilebilir. Gıda krizi karşısında yurttaş inisiyatifi ile toplumsal dönüşümü hedefleyen gıda egemenliği perspektifi, yukarıda dile getirmeye çalıştığım bağlamı karşılamakta ve kavramsallaştırmakta işlevlidir. Demokratik yurttaşlık, herkesi ilgilendiren gıda krizi karşısında muhatap olan tüm yurttaşların inisiyatif aldıkları bir siyasi düzlemi tarif etmesi açısından gıda egemenliği kavrayışıyla uyumludur. Yurttaş katılımıyla oluşmuş kurumsallaşmaların, yurttaşların kontrolünde çalışan kamusal yapıların, üretim ve tüketimi yurttaşların çıkarları için kolektif planlayan yapıların mevcudiyeti gıda egemenliğinin temelini oluşturmaktadır. Bu açıdan gıda egemenliği perspektifinin, sorunların kaynağına inen, sorunları çözümlen, bunu katılımcı ve demokratik mekanizmalar kurarak yapan; dolayısıyla, yukarıda tartıştığımız nötr bir politik zemin kuran, parçalanmamış komünite inşa eden ve böylece yurttaşlaşmayı mümkün kılan bir siyaset perspektifi olduğunu söyleyebiliriz.

27 Gıda hareketinin Türkiye'deki seyrini değerlendiren bir yazı için bkz. Fevzi Özlüer, "Türkiye'de Halkın Gıda Hareketi: Siyasal Temsili Müşterekleştirmek ve Yabancılaşmayı Aşmak," *Toplum ve Hekim* 34, sayı: 5 (Eylül-Ekim 2019): 356-68.

kısacası, gıda inisiyatiflerinin ölçek atlamasına ciddi bir katkı sağlamışlardır.²⁸ Burada oluşan deneyim ve birikim, Hopa Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ve Ovacık 94 Mahallesi Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin çalışmalarıyla da çoğalmış, farklı coğrafyalarda etki yaratmıştır. 31 Mart 2019 yerel seçimleri öncesinde gıda hareketinin yıllar içerisinde geliştirdiği ve berraklaştırdığı bir takım söylem ve etkinliklerin, seçime giren çeşitli adaylar tarafından sahiplenilmesine ve açıkça, seçim sürecinde önemli bir politik öneri haline gelmesine de vesile olmuştur. 31 Mart ve 23 Haziran seçimleri sonrasında da bu tutum devam etmekte olup, başta İzmir, İstanbul ve Ankara büyükşehir belediyeleri olmak üzere, Türkiye'nin farklı bölgelerinden il ve ilçe yerel yönetimleri, gıda hareketinin söylem ve etkinliklerini yeniden üretmekte, yaygınlaştırmakta, ölçek atlamakta önemli açılımlar geliştirmekte; bu açılımlar da gıda hareketi içerisinde yer alan çeşitli bileşenler tarafından dikkatle izlenmektedir. Yine de, gıda hareketinin bu türden kazanımlarının, gıda inisiyatiflerinin gelişiminin önünü açması yanında, gıda inisiyatiflerinden "rol çalmak" suretiyle, yurttaşların yapabileceği gücünü azaltma riskinin de bulunduğu eklemek gerekir. Gıda krizi derinleştikçe, yerel yönetimlerin ve muhalif siyasi partilerin yer yer popülizme kayan politikalar geliştirmesi, gıda inisiyatiflerinin hem faydalanmakta olduğu, hem de önünde bir engel oluşturabilecek türde çelişkili yollar oluşmasına vesile olmaktadır. Böylece, hareketin bir takım söylem ve etkinliklerinin popülist politikalara heba edilme, yahut bürokratik ve teknokrat yöntemlerle ilga edilme riski artmaktadır. Oysa, Türkiye'nin siyaset kültürünün, otoriterlik, liderlik vb. hususların hızlıca dönüşmeyeceğini öngöreceğiz olursak, gıda inisiyatiflerinin bu konuda demokratik yurttaşlık temelli ısrarının, siyaset kültürüne uzun vadede ciddi katkıları olacağını öngörebiliriz.

Siyaset kültürüne bağlı bir diğer husus ise yasa yapım ve uygulama süreçleridir. Tarım ve gıda alanında yürütülen politikalara bağlı olarak çıkarılmış olan tohumculuk, Genetiği değiştirilmiş organizma (GDO) ve biyogüvenlik yasaları, çevre hukukunda yaşanan dönüşümler ve tarımsal alanların enerji, maden, sanayi ve konutlaşmaya açılması süreçleri, ayrıca örgütlenme hakkının sınırlandırılması ve örgütlenmenin önünde fiili engellerin oluşması gibi hususlar, gıda hareketinin karşılaştığı olgulardır. Küçük üreticilerin ürünlerini pazara ulaştırmada, karşısında engel olan etiket-ambalajlama türündeki gıda güvenliği hususları, mevcut dezavantajları derinleştiren türde hukuksal pratiklerdir. Gıda hareketinin bu türden süreçlere karşı geliştirdiği ve kamusal alanda etki yaratan –GDO'ya Hayır Platformu, Zehirsiz Sofralar Kampanyası gibi– çalışmaların, bir yandan hareketin kamusal etki kapasitesini geliştirmekte, bir yandan da katılımcı araçlarını yaygınlaştırmakta başarılı olabildiği söylenebilir. Ancak elbette, bu tür çalışmaların zamanla yurttaşların inisiyatiflerini temsilcilere devrettiği, örgütlenme çalışmasının lobcilik faaliyetine dönüştüğü süreçler yaratma riski bulunmaktadır.

Belediyeler ve gıda inisiyatifleri, yeni türde bir yerel yönetimin kolektif kurucu unsurları olabilir: gıda krizini çözmek için yurttaşların dahil olduğu, sivil bir yönetim modeli inşa edilebilir. Bu konuda 31 Mart yerel seçimleri sonrası, yerel yönetimlerin stratejik plan oluşturma süreçlerinde gıda güvenliği başlığında yapılan çalışmalar (örn. Kadıköy Belediyesi), İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin yurttaş buluşmaları şeklinde organize ettiği istişare toplantıları; gıda inisiyatiflerinin ve yerel yönetimlerin birbirlerine etki edebildikleri, çözümler geliştirebildikleri önemli araçlar olarak düşünülebilir. Bu tür birlikte çalışma imkanları, yurttaşlaşma zeminlerini güçlendirdiği sürece gıda inisiyatiflerinin yaygınlaşmasına da vesile olacaktırlar.

²⁸ Bkz. Derya Nizam ve Zafer Yenal, "Seed politics in Turkey: the awakening of a landrace wheat and its prospects," *The Journal of Peasant Studies* 47, sayı: 4 (2020): 741-66.

Sonuç olarak, gıda inisiyatiflerinin, bir yandan gıda krizine karşı alternatif çözüm yolları geliştirdiğini, bir yandan da yeni bir siyasallaşma, kamusallaşma ve toplumsallaşma imkanı bağlamında, yeni bir yurttaşlık pratiği inşa ettiklerini görüyoruz. Bu yurttaşlaşma sürecinin etki alanının, derinleşen gıda kriziyle birlikte genişleyeceğini, toplumun daha geniş tabakalarına yayılması ile birlikte etkin bir güç haline geleceğini söylemek mümkün.

Kaynakça

- Adaman, Fikret, Bengi Akbulut, ve Murat Arsel, haz. *Neoliberal Turkey and its Discontents: Economic Policy and the Environment under Erdogan*. London: I.B. Tauris, 2017.
- Agamben, Giorgio. *Gelmekte Olan Ortaklık*. Çeviren Betül Parlak. İstanbul: MonoKL Yayınevi, 2012.
- Akbulut, Bengi, Fikret Adaman, ve Umur Kocagöz, haz. *Herkesin Herkes İçin-Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji*. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Akçay, Eylem, ve Umur Kocagöz. "Bir siyaset rasyonalitesi olarak müşterekleştirme." *Felsefelogos* 68 (2018): 31-41.
- Aydın, Zülküf. *Çağdaş Tarım Sorunu*. İstanbul: İmge Kitabevi, 2017.
- Bernstein, Henry. *Tarımın Değişimin Sınıfsal Dinamikleri*. Çeviren Oya Köymen. İstanbul: Yordam Kitap, 2010.
- Brown, Wendy. *Halkın Çözülüşü: Neoliberalizmin Sinsi Devrimi*. Çeviren Barış Engin Aksoy. İstanbul: Metis Yayınları, 2018.
- Doğan, Orkun. "Gıdada Taşışın Tarihi ve Politik Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme." *Toplum ve Hekim* 34, sayı : 4 (Temmuz-Ağustos 2019): 273-88.
- Doğançayır, Caner Murat, ve Umur Kocagöz. "Mekanda Adalet ve Gıda." *beyond.istanbul*, sayı: 3 (2018): 5-7.
- Freire, Paulo. *Ezilenlerin Pedagojisi*. Çevirenler Dilek Hattatoglu ve Erol Özbek. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1991.
- Hardt, M., ve A. Negri. *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*. Çeviren Barış Yıldırım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004.
- Hardt, M., ve A. Negri. *Meclis*. Çeviren Akın Emre Pilgir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019.
- İslamoğlu, Huricihan. "The Politics of Agricultural Production in Turkey." *Neoliberal Turkey and its Discontents: Economic Policy and the Environment under Erdogan* içinde, hazırlayanlar Fikret Adaman, Bengi Akbulut, ve Murat Arsel, 75-102. London: I.B. Tauris, 2017.
- Kadirbeyoğlu, Zeynep, ve Nazlı Konya. "Alternative Food Initiatives in Turkey." *Neoliberal Turkey and its Discontents: Economic Policy and the Environment under Erdogan* içinde, hazırlayanlar Fikret Adaman, Bengi Akbulut, ve Murat Arsel, 207-30. London: I.B. Tauris, 2017.
- Karakaya, Emel. "Agro Food System transitions? Exploring alternative Agro Food Initiatives in İzmir, Turkey." Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2016.
- Keyder, Çağlar, ve Zafer Yenal. *Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Kocagöz, Umur. "Rationality of the Politics of Commons." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2015.
- Kocagöz, Umur. "Gıdanın Müşterekler Siyaseti." *Müşterekler* (Blog), 3 Aralık, 2018. <https://musterekler.sehak.org/2018/12/03/gidanin-musterekler-siyaseti-umur-kocagoz/>.
- Kocagöz, Umur. "Gıda ve Sağlık İlişkinde Birbirine Bağlı Üç Kavram: Gıda Güvenliği, Gıda Güvencesi ve Gıda Egemenliği." *Toplum ve Hekim* 34, sayı: 4 (Temmuz-Ağustos 2019): 251-6.
- Lenin, V. İ. *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*. Çeviren Seyhan Erdoğan. Ankara: Sol Yayınları, 1975.
- McMichael, Philip. "Global Development and The Corporate Food Regime." *Research in Rural Sociology and Development* içinde. Cilt 11, *New Directions in the Sociology of Global Development*, hazırlayanlar Frederick H. Buttel ve Philip McMichael, 265-99. Bingley: Emerald Group Publishing, 2005.
- Nancy, Jean-Luc. *Esersiz Ortaklık*. Çeviren Devrim Çetinkasap. İstanbul: MonoKL Yayınevi, 2020.
- Nizam, Derya, ve Zafer Yenal. "Seed Politics in Turkey: the awakening of a landrace wheat and its prospects." *The Journal of Peasant Studies* 47, sayı: 4 (2020): 741-66.
- Özlüer, Fevzi. "Türkiye'de Halkın Gıda Hareketi! Siyasal Temsili Müşterekleştirmek ve

---

Yabancılaşmayı Aşmak." *Toplum ve Hekim* 34, sayı: 5 (Eylül - Ekim 2019): 356-68.

Read, Jason. "İlkel Birikim: Kapitalizmin Rastlantısal Temeli." *İlkel Birikim-Sermayenin Kaldırıcı* içinde, hazırlayan Özyay Göztepe, 241-76. İstanbul: NotaBene Yayınları, 2014.

Soysal AI, İrem. "The Promising Momentum and Collective Practices of the Recently Expanding Network of Consumer-Led Ecological Food Initiatives in Turkey." *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 40, sayı: 1 (2020): 129-62.

Şık, Bülent. "Gıda Güvenliği, Gıda Güvencesi ve Gıda Egemenliği Kavramları Üzerine." *Bianet*. Erişim Tarihi: 15 Ekim, 2020. <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/197364-gida-guvenligi-gida-guvencesi-ve-gida-egemenligi-kavramlari-uzerine>.

Tekeli, İlhan. "Parçalanmamış Komünite Oluşturmak." Röportajı yapan Umud Kocagöz. *Yeniden Akdeniz Bülteni Komünite Özel Sayısı* (Eylül 2020): 5-12.
